

СПОМИН ПРО АРХІВ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА У 1960-х – 1970-х РОКАХ

У кінці 50-х років, після смерті Сталіна, почалася відлига. Про сталінізм як явище можна було вже критично висловлюватися. Тріщина в системі влади була очевидною і після страшної зими масових гулагівських концтаборів достатньою, щоб з-під снігу потяглися молоді паростки. Весна гуртувала зголоднілі за правдою молоді серця, як магніт притягала все талановите, мужнє, яскраве, надзвичайне. На громадській ниві з'явилися цілі серії особистостей: Драч, Вінграновський, Симоненко, Костенко, Стус, Світличні, Сверстюк, Марченко, Дзюба, Горська.

Виростав “самвидав”, творились Клуби творчої молоді. Збиралися по хатах, бурхливо дискутували, співали, колядували, читали нові твори. Осередками стали помешкання Івана і Льолі Світличних, Алли Горської в Києві, Чорноволів, Ірини і Ігоря Калинців, Крип'якевичів, Гандзі Садовської у Львові. Роман Крип'якевич, мій чоловік, знав їх усіх, бував з ними, часто курсував між Києвом та Львовом. Возив “Самвидав”, передруковував, пересилав. Солідарність, конспірація, дружня підтримка і героїчна відданість панували в цьому бурхливому молодому середовищі. Для тих, хто повертався з заслання, організовувалася постійна допомога: дах над головою, місце праці чи лікування. Сьогодні цей період називають “шістдесятництвом”.

Арешти після 1965 р. відсіяли обережних, заляканих, тих, що не витримали. Тиск каральних органів був дуже сильним, методи – обстрікування, залякування, шантаж, звільнення з роботи, внесення в “чорні списки”, терор цілої родини, арешти. Найвідвертіші, найшляхетніші, найчистіші – в табори. Франків, Крип'якевичів, Коцюбинську, Брайчевського тоді не чіпали, але тиск і нагляд, постійні виклики, намовляння на співпрацю були.

У ці роки в помешканні моїх батьків отця Артемія і Марти Цегельських обшуки були неодноразово. Що таке репресії, моя родина знала з 1949 р. Арешт батька після псевдособору 1946 р., арешт матері, висилка трьох маленьких дітей з бабусею в далекі ліси Сибіру біля ріки Об. Там минуло наше дитинство. У 1956 р. родина повернулася. Батько о. Артемії Цегельський встиг в “останній вагон” законодавства про поновлення на роботі реабілітованих і оформився в Оперному театрі артистом оркестру. Маючи дві вищі освіти – музичну й богословську, в 1942 р. отримав висвячення з рук Митрополита Андрея. Відсидів своїх 10 років, дякуючи Богові за терпіння. Не мав сам і не плекав у дітей ненависті до ворогів. Пімсту залишав Господові. Часто повторював з переконанням: “Побачите, як імперія розвалиться і наша Церква встане во славі”. Рішуче і твердо діяв як підпільний священик: хрестив, давав шлюби, готував до свячень. Володіючи іноземними мовами, тримав зв'язок зі світом. Обшуки були часто. Списки конфіскованих речей і книжок у протоколах, які зберігаю, довжелезні і сміховинні, особливо сьогодні. Ми, діти, знали багато таємниць конспірації, допомагали батькові переховувати речі, зберігати таємницю, носили за ним течку з богослужбеними речами.

1967 р. Захист мого диплома в Інституті прикладного мистецтва. В той час я була єдиною дівчиною між учнями таємної мистецької школи Карла Звіринського, яка формувала світогляд, вчила думати, аналізувати події, шукати Бога через мистецтво. Знайомство з Романом Крип'якевичем у спільної родички Марії Боцюрків (сестра професора Б. Боцюрківа з Оттави). Смерть матері Романа, Марії

Крип'якевич з Сидоровичів. Тихий підпільний шлюб з Романом. Смерть батька-історика Івана Крип'якевича. Похорон академіка став першим спротивом владі нашої сім'ї. Ми не дали поховати батька як радянського історика, відмовились від почесних варт на червоних килимах університету. Вдома на Острозького, 7, у родинному колі, запечатали гріб підпільні священники о. Артемій і о. др. Ігнатій Цегельські, о. Пахомій Борис ЧСВВ, о. Смаль ЧНІ. Пам'ятаю, як о. др. Ігнатій підійшов і сказав: "Прощай, друже-товаришу, скоро прийду до тебе". Ховали з дому, де мешкав, несли на плечах аж на цвинтар з вишиваним рушником на дубовій труні. Погрози влади поступово почали здійснюватися. Наша сім'я тепер складалася з трьох осіб. Окремо мешкали Олена і Надія Мудрі, Савина Сидорович – сестри Марії Крип'якевич і племінниця. Щоденно приходила Катерина (Катерина Яремчук була хатньою робітницею, вірною і надійною особою, яка виконувала всі таємні доручення родини. Була неписьменною. Її іменем підписувалися посылки політв'язням, які вислав Іван Крип'якевич з дружиною; дехто лише після повернення дізнавався, хто це). Для поліпшення умов побуту брата Богдана, який був інвалідом з 23-х років, Роман вирішує переселитися в помешкання з кімнатою, що має вихід на балкон. Ми переселяємося на вул. Енгельса (тепер вул. Коновальця). Народжується Іванка.

Роман працює у Фізико-механічному інституті АН УРСР керівником відділу, завершує працю над докторською дисертацією на тему "Водень у металах", має низку винаходів у зв'язку з розробкою водневого двигуна, володіє допуском № 1. Часто їздить до Москви, де має зв'язки з багатьма вільнодумцями. Там часто збиралися кошти для політв'язнів. Потрібні були ліки, сухі вітамінні продукти, друкувалися листи на цигарковому папері. Контактними особами для зв'язку з в'язнями були Оленка Чорновіл, Люда Шереметьєва, Зеновій Красівський. Особливо турбувалися тоді станом здоров'я Василя Стуса та Івана Світличного.

Повторна хвиля арештів здійнялася в 1972 р. 19 травня Роман виїжджає до Києва у справі дисертації. "Я лиш на один день". Був завжди точний. Вдома залишилися брат Петро-Богдан (вдома кликали ми його Даньо), я з маленькою 3-річною Іванкою і Катерина. Відсутність Романа більше двох днів насторожила нас. Це був сигнал, що щось сталося. Роман знайшов причину для дзвінка додому в присутності слідчих. Сказав: "У мене все в порядку, чи дзвонив мені Аракезов?". Це було видумане прізвище, яке містило грузинське слово "ара", що означало "ні". (Роман і Богдан, перебуваючи у Грузії на лікуванні, вивчали грузинську мову). Богдан усе зрозумів. Після цього ми "почистили" хату, прибрали "крамолу".

22 травня 1972 р. о 8 год. ранку – дзвінок у двері (пізніше ми дізналися, що в той самий день і годину відбулися масові обшуки). Чую тупіт багатьох ніг на наших рипучих дерев'яних сходах. Богдан, ще не одягнений, сидів у протезах біля печі, допалюючи ще дещо. Дзвінок і стукіт були настирливі. У відчинені двері, не прохаючи дозволу, ввалилося дев'ятеро чоловіків і одна жінка. Показали папір на обшук, спитали, хто в хаті, і моментально розійшлися по кімнатах. Зайшовши до Богданової кімнати і заставши його при печі, почали зі злістю вигортати якісь недопалки. Я просила вийти, щоб дати інвалідові одягнутися. Один залишився. Обшук тривав 13 годин. Так звані поняті виявилися старими друзями тих, що проводили обшук. Наше велике помешкання, наповнене шафами з папками і книжками, шухлядами і шухлядками, коморами і закамарками, майстернями і пивницями стало для них справжньою каторгою. Ми змушені були сидіти, виходити

MISCELLANEA

тільки із супроводом, навіть Катерину з Івасею в магазин випустили з охоронцем. Спочатку все дуже ретельно оглядалося. Час від часу ми вигукували радісно, що знайшлися фіранки чи якась інша річ, яку довго шукалося. Один з кагебістів був автором якоїсь пасквільної книжечки, яку я читала задля того, щоб знати, як очорнюється постать Митрополита Андрея. Зрадів, як побачив її на моєму нічному століку. Шафи з архівом історика були в кімнаті Богдана, який весь час сидів за столом. Пальці його рук легко тремтіли. Час від часу він відповідав на запитання. Група розділилася, до архіву було потрібно більш фахових. Я бачила, з яким великим інтересом перегортали вони папки історика. Особливо один із них (назвімо його “симпатиком”) виглядав явно прихильно налаштованим. Йому теж було приємно розмовляти з Богданом, який трактував його з пошаною за цікавість до історії. З архіву академіка вони не мали права нічого вилучити. Не було доказу про поширення. Об’єктом їхнього найбільшого інтересу був “самвидав” або докази зв’язків з В’ячеславом Чорноволом та сучасними дисидентами. На столі росла купка книжок та папірців, які відклалися для опису. Близько полудня приїхав Роман. Мовчки обняв нас усіх. Обшук тривав. Близько 3-ої години дня. Видно було їхню втому і знеохочення. Катерина запропонувала чай і перекуску. Перезирнулися і радо погодилися. З кухні поверталися з потеплілими виразами обличчя. Жаль мені було частини книжок, які колись дав на збереження Михайло Горинь, особливо альбому “Січові Стрільці”, “Історії Українського Війська”, які, до речі, не ввійшли в опис протоколу, але були забрані. Коли ввечері вже робився опис конфіскованих речей, ми з Романом зауважили, що “симпатик” згорнув купку записок для протоколу, відсунув їх виразно набік і обернувся спиною. Наші з Романом очі зустрілися. Компрогат – на відстані руки. Повільним рухом Роман згорнув усе в долоню, закашляв і вийшов. У туалеті забулькотіла вода.

Опис закінчено. Все підписано. Стомлені, готуються до виходу. Я наївно нагадую їм ще про майстерню, пивницю, гараж. Доручають одному піти зі мною. У майстерні висів закінчений гобелен “350 років Києво-Могилянської академії”. Мав претензії до кольорів. Відпаривувала, що всі міліцейські машини жовто-блакитні. Спускаємось у пивницю. А там... стелажі з книжками і знову папки, підшивки газет і журналів. Ноти і ... свіжо заметена цементна долівка. Це його дуже роздратувало. Процідив крізь зуби: “Даже подмели” і вискочив з підвалу. Як описав їм, що побачив, то майже втікали, так швидко гнали по сходах вниз. Всі мали досить того обшуку, всі... крім одного. О 12-й годині задзвонив телефон. Богдан підняв слухавку і, потримавши кілька секунд, мовчки поклав. Невідомий голос: “Я хотів тільки сказати: дає Бог день, дає Бог пишу”. В ту хвилину Господь післав нам “Утішителя”.

Важливо було – ми всі разом, архів нерушений. Роман розповідав, як узяли його просто з літака, тримали два дні на допитах. Обшук зроблено теж в робочому кабінеті у Фізико-механічному інституті. Знайдені вірші про любов до української мови були достатнім фактом для “судилища”, яке організував перший секретар Ленінського райкому партії Курапов (сьогодні працює в охороні Південного ринку). Тоді Роман став свідком того, як ламали його учнів, аспірантів, дисертантів і друзів – кандидатів наук, примушуючи свідчити проти свого учителя, товариша, колеги. “І заспівав півень. І заплакав Петро”.

Коли, вже звільнений за статтею “Аморальний вчинок супроти колективу” (?) він працював у Центральній котельні кочегаром (місце, до речі, підшукав йому

Михайло Осадчий) – тоді приходили до нього з болем і проханням про прощення його учні і друзі. Розраджував, сміявся. Ні до кого не мав зла. Каламбури: “Що я, дурний, все життя робив? Та тут така Божа робота! Тепло, кіт, телефон, друкарська машинка, і друзі приходять”. Підробляв технічними перекладами, за які платили копійки. “Аморальні вчинки” продовжувались. Згодом Роман організував перший осередок Руху між кочегарами. Це було навіть щось вагомніше за Рух творчих спілок, який ми заснували у Спільці художників.

Незважаючи на постійну активну участь членів нашої родини у громадському та політичному житті – від заснування Руху, участі в підготовці перших демократичних виборів, налагодження міжнародних зв’язків до участі в багатьох міжнародних та європейських політичних, релігійних та екуменічних форумах і конгресах, завжди існував пріоритет – “збереження цілості архіву”. Важливість цього завдання в родині передавалася дітям і внукам. Повага до книжки і паперу, які творили історію, робилася елементом виховання. А обережність ставала спадковою рисою характеру того, кому приходила черга доглядати цей вогонь.

Леся Крип’якевич (Львів)

НОТАТКИ ПРО ПУБЛІКАЦІЮ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ КЛУБУ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ

Останніми роками історія Клубу творчої молоді “Сучасник” викликає посилений інтерес. Досі їй, щоправда, не присвячено жодної спеціальної книжки, але видано багато джерел¹. Основоположними історичними джерелами до історії шістдесятництва лишається його власна документальна спадщина.

Уже тепер видно, що перед у виданні цієї спадщини вели самі шістдесятники. Провідну роль у видаванні джерел з історії Клубу творчої молоді, а відтак і всього шістдесятництва відіграли вони самі. Важко переоцінити наукове й культурницьке значення цієї археографічної роботи. Найпомітніше тут: усе, що з огляду на цензуру називалось непрямо, тепер одержало імена. Усі персонажі ідентифіковано. Джерельна база для майбутніх досліджень готова.

Треба сказати, що до літератури вже встигли внести певну плутанину, зокрема в саме датування Клубу. Згідно з “Енциклопедією історії України”, він виник наприкінці 1959 року². Думається, цю дату взято з розповідей сучасників про організацію ватаг колядників. До речі, як стверджує Галина Шумська, ансамбль Володимира Нероденка “Веснянка” вперше колядував 31 грудня 1960 р.³

¹ *Корогодський Р.* Брама світла: Шістдесятники. – Львів, 2009. – 656 с., [16] с. іл.; *Білокін С.* Клуб творчої молоді “Сучасник” // Київ і кияни: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. – К., 2010. – Вип. 10. – С. 248–298; *Тарнашинська Л.* Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (Історико-літературний та поетикальний аспекти). – К., 2010. – 632 с.; *Білокін С.* Клуб творчої молоді “Сучасник” очима влади // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2011. – Вип. 16. – С. 39–60.

² Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4. – С. 356.

³ Будьмо!: Світлій пам’яті Володимира Нероденка: [Док.-худож. вид. / Упор. Г. Шумська, О. Гутянська]. – К., 2010. – С. 76.